

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

พิธีศพ ถือเป็นพิธีกรรมสำคัญที่จัดขึ้นในโอกาสที่มีบุคคลในชุมชนเสียชีวิตลงตามทัศนะของคนทั่วไป การตาย ถือเป็นการสิ้นสุดแห่งตัวตน เป็นการพลัดพรากที่จะไม่ได้พบกันอีกระหว่างผู้ตายกับผู้อยู่เบื้องหลัง ดังนั้นเมื่อมีคนตายจึงจำเป็นที่ผู้อยู่เบื้องหลังจะต้องจัดพิธีกรรมที่ถูกต้องตามธรรมเนียมของแต่ละสังคม เพื่อบรรลุนิเวศประสงฆ์ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา

เหตุผลในการจัดพิธีศพมีหลายประการ ประการแรก เพื่อประกาศให้คนในสังคมได้รับทราบว่าคนผู้เป็นที่รู้จักกันนี้ได้เสียชีวิตไปแล้ว ประการที่สอง เพื่อให้ลูกหลานได้ปฏิบัติต่อผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย ประการที่สาม ถือเป็นการบอกสถานภาพทางสังคมของผู้ตายและผู้เป็นญาติมิตร ส่วนประการสุดท้ายคือ เพื่อให้กลุ่มคนที่รู้จักกับผู้ตาย มาทำร่วมกันบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายตามที่เชื่อกันในแต่ละศาสนา (นพนธ์ สัมมา และคณะ, 2534 : 44)

ในสังคมไทย พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายหรือพิธีศพนั้น ได้ปฏิบัติตามแบบแผนทางพุทธศาสนาเป็นหลัก พิธีศพที่จัดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบันจึงมักจะมีรูปแบบทางพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ในทุกภูมิภาคของประเทศ รวมทั้งในดินแดนล้านนา หรือภาคเหนือตอนบนด้วย เช่น การเทศน์หน้าศพ การเผาศพ เป็นต้น

ในล้านนา เมื่อมีคนในบ้านเจ็บป่วย เรียกว่า คนพยาธิ จะมีบรรดาญาติพี่น้องมาช่วยกันเฝ้าต่อไปเมื่อผู้ป่วยอาการหนักเรียกว่า คนลำบาก หากป่วยนานหลายเดือน นิยมให้นิมนต์พระมาเทศน์ให้ผู้ป่วยฟัง คัมภีร์ที่ใช้เทศน์คือคัมภีร์เรื่อง ธรรมมหาวิบาก เชื่อกันว่าหลังจากนำคัมภีร์เรื่องนี้มาเทศน์ภายใน 3 วัน 7 วันถ้าคนลำบากไม่หายก็จะตาย

เมื่อผู้ป่วยตาย ญาติมิตรเพื่อนบ้านจะช่วยกันจัดการกับศพ เริ่มต้นด้วยการอาบน้ำศพ สวมเสื้อผ้าโดยใส่กลับด้าน เอาเงินหรือหมากใส่ปากศพ ทำห้างลอยคือการมัดศพด้วยฝ้ายที่มือและเท้า จัดขันข้าวตอกดอกไม้มาตั้งไว้ แล้วจุดไฟยามคือประทีปหรือโคมไว้ตรงปลายเท้าศพเพื่อให้แสงสว่างโดยเชื่อว่าเป็นแสงนำทางผู้ตายไปสู่อีกโลกหนึ่ง จากนั้นจะพากันไปประกอบโลงศพ ทำตุ่มสามหางเพื่อจะแบกเดินนำหน้าขบวนศพไปสู่ป่าช้า และทำ ไม้ศพ คือเมรุศพ จากนั้นจึงจะเตรียมจัดพิธีศพกันต่อ

พิธีศพในล้านนามักจัดกัน 3 วันหรือ 7 วันตามความปรารถนาของเจ้าภาพ และจะมีการเทศน์-สวดกันทุกคืน คัมภีร์ที่นิยมนำมาใช้เทศน์ในพิธีศพ เช่น มาลัยโปรด มหามูลนิพพาน อานิสงส์ล้างคาบ อานิสงส์สังสการ เป็นต้น คัมภีร์เหล่านี้เรียกว่า ธรรม์ทานหาพิตาย ต่อจากการเทศน์จะเป็นการสวดอภิธรรมโดยพระสงฆ์หรือเณรจำนวน 4 รูป บทที่สวดเช่น สียา เหตุปัจจัย ต่อมาในสมัยหลังนิยมการสวดเป็นจังหวะและทำนองที่สวดกันในภาคกลาง สมัยแรกจะสวดกันเป็นเวลานาน โดยแบ่งเป็นปริจเฉท เมื่อจบปริจเฉทหนึ่งก็หยุดพักแล้วสวดต่อ ต่อมาสั้นลงเหลือเพียง 30 นาที (ศรีเลา เกษพรหม, 2538 : 124-136)

ส่วนประกอบ นิมมานเหมินท์ (2521 : 88-89) กล่าวถึงพิธีกรรมในช่วงนี้ว่า เมื่อถึงตอนเย็น ญาติมิตรพี่น้องที่มาเป็นเพื่อนในงานศพจะร่วมกันฟังการแสดงพระธรรมเทศนา สมัยโบราณมักจะเทศน์อภิธรรม ถ้าตายวันอาทิตย์ก็จะเทศน์ อภิธรรมสังคินี วันจันทร์เทศน์วิภังคะ วันอังคารเทศน์ธาดูกถา ตามลำดับจนครบ 7 คัมภีร์ จากนั้นก็จะมีเทศน์เรื่องอื่นๆ อีก ตามแต่เจ้าภาพว่าต้องการจะฟังเทศน์เรื่องอะไร

ในวันปลงศพก็นำศพไปฝังหรือเผาที่ป่าช้าเมื่อพระและสามเณรเดินทางไปถึงบ้านศพ อาจารย์วัดจะกล่าวนำไหว้พระรับศีล แล้วโอกาสเวนทานถวายเครื่องไทยทาน พระสงฆ์สวด มาติกา แล้ว สวดถอนศพ ด้วย สะตวง 4 มุมของโลง จากนั้นจึงหามศพลงจากเรือนไปป่าช้า ในปัจจุบันระหว่างการลากศพมักจะมีการเทศน์ธรรมเรียกว่า ธรรมแล้มหลวง และเมื่อถึงบริเวณป่าช้าจะนำศพออกจากโลงทำพิธีล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าวแล้วนำศพใส่ในโลงเพื่อทำการเผา ขณะที่เผานั้น พระสงฆ์จะเทศน์ ธรรมนิพพานสูตร โดยเชื่อว่าจะนำผู้ตายไปสู่นิพพาน

คัมภีร์ที่ใช้เทศน์หรือเรียกว่าวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพของล้านนาจึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมที่สร้างขึ้น พบว่าได้มีการนำวรรณกรรมไปใช้ตั้งแต่ช่วงแรกที่มี การเจ็บป่วย การตาย และจนกระทั่งถึงการเผา

ปัจจุบันในบางท้องที่เชื่อกันว่าจะต้องใช้วรรณกรรมเฉพาะเรื่องตามลักษณะการเสียชีวิต หรือเกี่ยวกับการตั้งศพ และต้องเทศน์ธรรมให้เหมาะสมตามจำนวนวันให้ถูกต้องตามที่ได้เคยปฏิบัติหรือตามความนิยมด้วย เช่น ในวันแรกมักนิยมเทศน์ มาลัยโปรด วันที่สองเทศน์ มหาวิบาก และในวันสุดท้ายมักจะเป็น มหามูลนิพพาน นอกจากนี้ ในคืนวันสุดท้ายของการตั้งศพก่อนที่จะนำศพไปเผาในวันรุ่งขึ้น ได้เกิดความนิยมที่จะนำเอาวรรณกรรมเรื่องมหาชาติกัณฑ์ต่างๆ เช่น กัณฑ์มัทรี กัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร มาเทศน์หรือขับให้ฟังกัน (สัมภาษณ์ พระมหาสุกษัย สุทธิญาณ, 5 กันยายน 2542) รวมทั้งนำวรรณกรรมประเภทอื่นเช่น ตำนานพระแก้วดอนเต้า (สัมภาษณ์ พระอธิการบุญธรรม ธรรมวโร, 29 ตุลาคม 2542) มาใช้ในการแสดงพระธรรมเทศนาแทนวรรณกรรมเดิม บางเรื่องตามที่ได้กล่าวมา

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคสนามการสัมภาษณ์ผู้รู้และการศึกษาเอกสารพบว่าสามารถแบ่งวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพออกได้เป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มวรรณกรรมคำสอนมีจุดประสงค์เพื่อสอนคติต่างๆทางศาสนาได้แก่ มอญโบราณ มหามุนีพยานสูตร มาตาปิณธุพยานสูตร กรรมวิปาก มหาวิปาก อ่ำสังขาร เปตพลี และ ตัณหาสามแห่ง ส่วนกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มอาณิสย มีจุดประสงค์เพื่อบรรยายถึงผลบุญที่จะได้รับ เมื่อกระทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ อาณิสยสังฆทาน อาณิสยสังฆคต อาณิสยสังฆคต อาณิสยสังฆคต อาณิสยสังฆคต และ อาณิสยสังฆคต กลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มวรรณกรรมที่ปัจจุบันนิยมใช้ในบางท้องถิ่น สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและสถานที่ โดยขึ้นอยู่กับจุดประสงค์หรือความต้องการของ เจ้าภาพในแต่ละงานพิธี วรรณกรรมกลุ่มนี้ได้แก่ มหาชาติฉบับสร้อยสังกร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์กุมาร กัณฑ์ชูชก และตำนานพระแก้วดอนเต้า

วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพล้วนทั้งสามกลุ่มนี้ หากได้ทำการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมอย่างละเอียด โดยนำเอาทั้งเนื้อหาในวรรณกรรม กระบวนการของพิธีกรรม อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธี ตลอดจนความเชื่อมาวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงความคิดกันแล้วจะสามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับรูปแบบการดำเนินพิธีกรรมว่ามีส่วนสนับสนุนแนวคิดและความเชื่อซึ่งกันและกันได้

กล่าวกันว่า วรรณกรรมมีส่วนสะท้อนภาพรวมทางความคิดของสังคมออกมา ในขณะที่เดียวกันสังคมก็มีอิทธิพลต่อการสร้างวรรณกรรมด้วย ดังนั้นจากการวิเคราะห์เนื้อหาวรรณกรรมที่ใช้แสดงพระธรรมเทศนาในงานศพ ก็จะทำให้เราได้ทราบถึงความคิดโลกทัศน์ของคนล้านนาเกี่ยวกับสังขารและความตายตามที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมได้ด้วย

สุรสิงห์สำรวม นิมพะเนา (2527 : 148-149) กล่าวว่า เนื่องจากพิธีกรรมส่วนใหญ่ประกอบขึ้นด้วยความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา อิทธิฤทธิ์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีบทบาทเด่นชัดในการสร้างวรรณกรรม และประมาณร้อยละ 90 ของสมุทรไทยที่พบในล้านนาเขียนขึ้นสำหรับเป็นคู่มือประกอบพิธีกรรม และในสังคมล้านนา ได้มีการใช้วรรณกรรมสำหรับพูดในพิธีกรรมหรือในโอกาสที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์มานานแล้ว ดังนั้นวรรณกรรมสำหรับพิธีกรรมจึงง่ายต่อการนำมาพิจารณาสรุปความ และวิธีการสรรเสริญเหตุผล ซึ่งอาจจะทำให้มองเห็นกระสวนของจิตสำนึก (Pattern of Consciousness) ของคนในสังคมนั้นได้

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพนี้ จะสามารถให้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบเนื้อหาของวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพ ทศนะของคนล้านนาในเรื่องสังขารและความตาย รวมทั้งการใช้วรรณกรรมดังกล่าว ซึ่งทั้งหมดนี้คือแนวความคิดโดยรวมในการเริ่มต้นเพื่อจะศึกษาวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพของงานวิจัยนี้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการประกอบพิธีศพแบบล้านนา
2. เพื่อศึกษาการใช้และบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมในพิธีศพแบบล้านนา

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนาและนำไปสู่ความเข้าใจความคิดความเชื่อของคนในชุมชนล้านนาเกี่ยวกับเรื่องภาวะความตาย
2. ทำให้ทราบถึงเหตุผลในการนำวรรณกรรมไปใช้ในพิธีศพแบบล้านนาและบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมต่อสังคมล้านนา

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนาครั้งนี้ได้มุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมหรือกลุ่มคนผู้ใช้วรรณกรรมผ่านพิธีกรรมคือพิธีศพแบบล้านนาโดยได้ตั้งสมมุติฐานว่า ระหว่างวรรณกรรมกับกลุ่มคนในสังคมล้านนาคงจะมีสิ่งที่เชื่อมโยงกัน เพื่อจะสนับสนุนแนวความคิดที่ว่าวรรณกรรมสะท้อนสังคมและสังคมสะท้อนวรรณกรรม ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ข้างต้น ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดพื้นฐานและวิธีการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งจำแนกได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่แสดงแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า การศึกษาครั้งนี้มุ่งที่จะทราบถึงลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพกับสังคมซึ่งก็คือคนผู้ที่ใช้วรรณกรรมเหล่านั้น ฉะนั้นจึงจะขอกกล่าวถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยดังนี้

เหตุผลที่มนุษย์สร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมานั้นมีอยู่หลายประการ เหตุผลประการหนึ่งที่สำคัญก็เกิดจากความเชื่อทางศาสนา ทั้งนี้เพราะศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างผลงานอื่นๆตามมา และเกี่ยวข้องไปถึงกิจกรรมทางศาสนา คือประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ (ลมูล จันทน์หอม, 2538 : 1-3) พิธีกรรมทางศาสนาจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เกิดวรรณกรรมประเภทต่างๆ เช่น ชาดก วรรณกรรมคำสอน หรือวรรณกรรมที่ใช้แสดงพระธรรมเทศนาในโอกาสทางพิธีกรรม

สุรสิงห์สํารวม ฉิมพะเนาว์ (2527 : 147-150) ให้ความเห็นว่า วรรณกรรมกับพิธีกรรม มีความสัมพันธ์กันมากจนกล่าวได้ว่าในระยะแรกพิธีกรรมทำให้เกิดวรรณกรรม เนื่องจากพิธีกรรม ส่วนใหญ่ จะประกอบไปด้วยความเชื่อในเรื่องผีสิงเทวดา ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการสร้างสรรค์ วรรณกรรม วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมล้วนนั้นเรียกกันว่า คำโอภาส คือคำประกาศหรือโองการ ใช้กล่าวในพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวเจตนาและความปรารถนาในพิธีกรรมนั้นๆ จึงปรากฏวรรณกรรม ในพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ตั้งแต่บุคคลหนึ่งเกิดจนถึงตายไปนอกจากนี้วรรณกรรมใน พิธีกรรมยังได้สะท้อนภาพสังคมอันเป็นทัศนคติของคนในสังคมนั้น เพราะในเมื่อคนยอมรับว่า วรรณกรรมเป็นสมบัติของตน ก็แสดงว่าเนื้อหาวรรณกรรมได้สอดคล้องไปตามความคิดความเชื่อ ของคนส่วนใหญ่ การศึกษาวรรณกรรมเพื่อบ่งชี้ใจความคิดของคนจึงมีเหตุผลที่เป็นไปได้

งานวิจัยที่มีแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมได้แก่งานวิจัย ของ ประครอง นิมนานเหมินท์ (2526) เรื่อง มหาชาติล้นนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดี ท้องถิ่น ได้เสนอการวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องมหาชาติล้นนาล้านนา โดยกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง รายละเอียดของเนื้อหาในเรื่องมหาชาติ เพื่อให้มีความเข้ากันได้กับสังคมวัฒนธรรมล้านนา อันถือ เป็นการปรับเพื่อให้ผู้รับฟังมีความรู้สึกร่วมกันกับวรรณกรรมมากยิ่งขึ้น เช่นการให้สมญานามกับ ตัวละคร ประเพณีแบบล้านนา รวมทั้งเพิ่มเติมบุคลิกของตัวละคร เพื่อสร้างความสนุกสนานและ เสริมข้อคิดทางธรรมแก่ผู้ฟังอีกด้วย

งานของประครองได้แสดงถึงวิธีการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมให้เป็นไปตามความคิด ความเชื่อของคนล้านนา ซึ่งได้สนับสนุนแนวคิดของสุรสิงห์สํารวม เรื่องความสอดคล้องกัน ระหว่างความคิดความเชื่อของคนล้านนากับเนื้อหาวรรณกรรมที่ถูกประดิษฐ์ใช้งานในพิธีกรรม และการที่คนล้านนามีความนิยมในวรรณกรรมมหาชาติ จนถึงนำเนื้อหามาดัดแปลงดังกล่าว จาก การศึกษาของประครองสรุปว่า เป็นการแต่งเติมให้เกิดความน่าสนใจและสมเหตุผลตามแบบ วัฒนธรรมล้านนา เป็นแนวทางการปลูกฝังค่านิยมที่ถือว่าถูกต้องของสังคม แสดงให้เห็นถึงการให้ ความสำคัญกับการนำเอาวรรณกรรมมาปรับใช้ให้มีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมของตนได้เป็นอย่างดี

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมต่อพิธีกรรมและชุมชนนี้ พบ ในงานวิทยานิพนธ์ของ สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ (2529) เรื่อง สุขวัฒนธรรมว้าวหลวง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ บทบาทที่มีต่อสังคม ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับบทบาทและสถานะของวรรณกรรมที่มีอยู่ ในสังคมนั้นๆ โดยมีกรณีศึกษาคือวรรณกรรมเรื่องสุขวัฒนธรรมว้าวหลวง กับชุมชนชาวไทยจีน สุพินได้ ศึกษาวรรณกรรมด้วยการวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรม จากนั้นจึงดูว่าวรรณกรรม เรื่องนี้สามารถมีบทบาทอยู่ในสังคมได้อย่างไร พบว่าสาเหตุที่ชาวไทยจีนยกย่องวรรณกรรมเรื่องนี้ มากก็เนื่องมาจากได้มีการนำเอาสัญลักษณ์ต่างๆที่ปรากฏในวรรณกรรม มาใช้เชื่อมโยงกับ

ประวัติศาสตร์ ค่านิยม วัฒนธรรมของชาวไทยจีน ถือเป็นการปลูกฝังแนวคิดค่านิยมทางสังคมผ่าน วรรณกรรม เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติตนให้สามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนของตนได้นั่นเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมเรื่องสุวัณณะกับสังคมชาวไทยจีน จึงมีความผูกพัน กันมากเนื่องจากการใช้วรรณกรรมในประเพณีการตั้งธรรมที่ทุกคนในชุมชนถือว่าเป็นพิธี ศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้ชีวิตมีความสุขราบรื่น ซึ่งทำให้เราได้เห็นภาพหน้าที่ของวรรณกรรมต่อสังคม และ การที่คนในสังคมได้ไปกำหนดการใช้วรรณกรรมเพื่อจุดประสงค์ในการกำหนดสร้างแบบฉบับของ บุคคลและสังคมที่ดี อันเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของคำกล่าวที่ว่า วรรณกรรมสะท้อนสังคมและสังคม สะท้อนวรรณกรรม

การแสดงพระธรรมเทศนาวรรณกรรมในพิธีศพ เป็นรูปแบบของการสื่อสารในพิธี กรรมอย่างหนึ่ง ซึ่ง ผู้วิจัยจะอาศัยแนวคิดในการวิเคราะห์จากทฤษฎีการวิเคราะห์การสื่อสารด้วยวิธี การทางชาติพันธุ์วรรณนา หรือ The Ethnography of speaking ของ เดลล์ ไฮม์ส (Dell Hymes) ซึ่ง เป็นการศึกษาคำด้วยรูปแบบการใช้ภาษาของคนที่สัมพันธ์กับรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ (อ้างถึงใน ดิยู ศรีนราวัฒน์, 2539) ไฮม์ส กล่าวว่า ผู้วิเคราะห์จะต้องทราบ องค์ประกอบที่สำคัญคือ

1. ผู้ส่งสาร (Senders)
2. ผู้รับสาร (Receivers)
3. ช่องทางการสื่อสาร (Channels) และลักษณะของการส่งสาร (Modes)
4. สื่อ (Codes) มีหลายชนิด เช่นภาษาลับหรือภาษาท่าทาง เป็นต้น
5. เวลาและสถานที่ (Settings) หมายถึงเวลาและสถานที่ที่เกิดการสื่อสาร
6. รูปแบบของสาร (Forms of messages) โดยที่สารอาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ
7. หัวข้อหรือชื่อเรื่อง (Topics)
8. การสื่อสารแต่ละเหตุการณ์ (Events) หมายถึงประเภทและลักษณะโดยรวมของการ สื่อสารซึ่งแสดงหน้าที่ของการสื่อสารแต่ละครั้ง

ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ทฤษฎีการวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยให้เข้าใจถึงรูปแบบการใช้ วรรณกรรมในพิธีกรรมในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน และจะทำให้เข้าใจถึงสาเหตุแห่งการนิยมนำ วรรณกรรมไปใช้ ความคิดความเชื่อของผู้ใช้วรรณกรรมตั้งแต่ พระสงฆ์ จนถึงผู้ที่อยู่ร่วมในพิธีศพ อีกด้วย

2. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพิธีศพ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพิธีศพแบบล้านนาพบในงานค้นคว้าของ มณี พยอมยงค์ (2529) เรื่อง *ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย* ได้กล่าวถึงพิธีศพในล้านนาว่ามีวิธีในการจัดการกับศพอย่างไรบ้าง เริ่มตั้งแต่เมื่อมีผู้ป่วยใกล้สิ้นใจไปจนถึงการเผาศพ รวมทั้งการเสนอความเห็นเกี่ยวกับเรื่องความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรม เช่น ความหมายของตุ่มสามทาง ด้ายจูง ฯลฯ

ส่วนงานวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพแบบล้านนาปรากฏในงานของ เรณู อรรถาเมศร์ (2534) เรื่อง *โลกทัศน์ต่อชีวิตนี้สู่ภพหน้าของชาวล้านนา* โดยได้วิเคราะห์คติความเชื่อของคนล้านนาผ่านทางวรรณกรรมที่ใช้ในประเพณีศพ มีการวิเคราะห์เนื้อหา 2 ลักษณะคือ วิเคราะห์สัญลักษณ์ในพิธีกรรมและวิเคราะห์บทบาทหน้าที่จากานิสงส์งานศพ เพื่อให้ได้คำตอบของโลกทัศน์ต่อชีวิตนี้สู่โลกหน้า ทั้งยังได้ทำการสัมภาษณ์ความเห็นของชาวบ้านว่ามีความคิดความเชื่ออย่างไรต่อสิ่งที่ตนปฏิบัติ พบว่าระบบโลกทัศน์ของชาวล้านนา สะท้อนให้เห็นความผสมผสานของคติความเชื่อ เรื่องผี กับพุทธศาสนาแบบชาวล้านนา

ในงานวิจัยของ ศรีเลา เกษพรหม (2538) เรื่อง *ประเพณีชีวิตคนเมือง* ส่วนของเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพิธีศพ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ การประพดปฏิบัติตนของคนล้านนาสมัยก่อนเมื่อเกิดมีคนตายขึ้นในชุมชน โดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ควรและไม่ควรทำในพิธีศพ และรวมถึงความเชื่อในเรื่องต่างๆของคนล้านนา ช่วยให้เข้าใจถึงรูปแบบของประเพณีงานศพที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง และการเปลี่ยนแปลงบางประการในรายละเอียดบางอย่างตามความเข้าใจของผู้ศึกษา ศรีเลาเห็นว่าที่ประเพณีในปัจจุบันเปลี่ยนไปเพราะสังคมล้านนารับเอาวัฒนธรรมจากภาคกลางมาปรับใช้มากจนทำให้ภูมิปัญญาเดิมของชุมชนสูญหายไป รวมทั้งวรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพด้วย

งานวิจัยของ อภิธาน สมใจ (2541) เรื่อง *งานศพล้านนา : ปราสาทนทหัตถ์ลึงค์สู่ไม้ศพ* ได้ศึกษาวิจัยกระบวนการในพิธีศพแบบล้านนา โดยการวิเคราะห์ความเชื่อและโลกทัศน์ที่ปรากฏในพิธีกรรม จากงานลากปราสาทนทหัตถ์ลึงค์และงานลากศพแบบชาวล้านนา รวมทั้งได้วิเคราะห์ลักษณะของเครื่องประกอบพิธีกรรม กรรมวิธีการจัดการกับศพผู้ตายอย่างละเอียด ทั้งแบบในอดีตและศึกษาว่าพิธีกรรมได้พัฒนามาสู่แบบอย่างในปัจจุบันได้ด้วยอิทธิพลใดๆ บ้าง

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาด้วยการสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้เทศน์-สวดวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพและการศึกษาจากเอกสาร รวมทั้งการสังเกตจากการนำวรรณกรรมไปใช้งานในพิธีศพ พบว่าวรรณกรรมที่ใช้เทศน์-สวดในพิธีศพแบบล้านนานั้นมีอยู่มากมายหลายเรื่อง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกวรรณกรรมด้วยการพิจารณาจากความสำคัญของวรรณกรรมแต่ละเรื่อง ที่ได้รับความนิยมนำมาใช้ในพิธีศพแบบล้านนาทั้งในอดีตและในปัจจุบันดังนี้

1. ศึกษาเนื้อหาจากใบลานเทียมพิมพ์ที่ธาราทองการพิมพ์จำนวน 10 เรื่อง ได้แก่เรื่อง มาลัยโปรดโลก มหาวิบาก กรรมวิบาก มหามูลนิพพานสูตร นิพพานสูตร ตัณหาสามแห่ง มาดาปิตุ เทวทูตทั้ง 5 และเปตพลี
2. ศึกษาเนื้อหาจากวรรณกรรมฉบับดั้งเดิม เป็นสำเนาไมโครฟิล์มที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ถ่ายจากต้นฉบับคัมภีร์ใบลานและรวบรวมไว้ จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่
 - 2.1 มาลัยโปรด ฉบับวัดศรีดอนชัย ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ จารเมื่อพ.ศ. 2460 หมายเลขไมโครฟิล์ม 83.122.01H.025-025
 - 2.2 นิพพานสูตร ฉบับวัดเชียงยืน ต. ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ไม่ระบุปีที่จาร หมายเลขไมโครฟิล์ม 78.018.01H.089-089
 - 2.3 มหามูลนิพพานสูตร ฉบับวัดบ่อแก้ว ต.บ่อแก้ว กิ่งอ.นาหมื่น จ.น่าน จารเมื่อพ.ศ. 2478 หมายเลขไมโครฟิล์ม 88.164.01H.093-094
 - 2.4 มหาวิบาก ฉบับวัดศรีดอนชัย ต.แม่่นะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ จารเมื่อพ.ศ. 2387 หมายเลขไมโครฟิล์ม 84.034.01H.093-094
 - 2.5 อานิสงส์สัพพทาน ฉบับวัดคอนมูล ต.นาทะนุง กิ่งอ.นาหมื่น จ.น่าน จารเมื่อพ.ศ. 2457 หมายเลขไมโครฟิล์ม 89.165.01H.070-070
 - 2.6 อานิสงส์ล้างคาบ ฉบับวัดดอกเอื้อง ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ไม่ระบุปีที่จาร หมายเลขไมโครฟิล์ม 78.009.01H.027-027
 - 2.7 อานิสงส์หน้าศพ ฉบับวัดลัญจิวาราม ต.สันผักหวาน อ.หางดง จ.เชียงใหม่ ไม่ระบุปีที่จาร หมายเลขไมโครฟิล์ม 84.137.01H.032-032
 - 2.8 อานิสงส์ทานผ้าบังสุกุล ฉบับวัดพรหม ต.หนองแดง อ.แม่จริม จ.น่าน ไม่ระบุปีที่จาร หมายเลขไมโครฟิล์ม 88.161.01H.024-024

ต้นฉบับทั้ง 8 เรื่องนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกปริวรรตเฉพาะวรรณกรรมเรื่องสำคัญที่ พระสงฆ์ในล้านนานิยมใช้เทศน์ในพิธีศพมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจำนวน 3 เรื่อง ได้แก่เรื่อง มาลัยโปรด มหาวิบาก และมหามูลนิพพานสูตร (ดังปรากฏในภาคผนวก)

สำหรับหลักเกณฑ์ในการปริวรรตอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยกลาง ผู้วิจัยได้ใช้ หลักการปริวรรตรูปอักษรและอักษรเครื่องหมายตามเกณฑ์ที่ใช้ปริวรรตในหนังสือ *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี* เป็นหลัก

3. ศึกษาเนื้อหาจากวรรณกรรมที่ปัจจุบันนิยมใช้เทศน์ในพิธีศพในบางท้องถิ่นของ ล้านนา ได้แก่

3.1 มหาชาติฉบับสร้อยสังกร ประกอบไปด้วย กัณฑ์มัทรี กัณฑ์กุมาร กัณฑ์ชูชก ซึ่ง การที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกเฉพาะกัณฑ์ทั้ง 3 นี้มาศึกษา จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ในพิธีศพ พบว่าเป็นกัณฑ์ที่ได้รับความนิยมนำมาเทศน์ในพิธีศพแบบล้านนามาก และได้นำมาใช้กันอย่าง แพร่หลายในหลายพื้นที่ โดยได้ศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมจากหนังสือ *มหาชาติภาคพายัพ ฉบับ สร้อยสังกร* (พระธรรมราชานุวัตร, 2508) และจากการสังเกตการณ์ในพิธีศพที่มีการนำวรรณกรรม เรื่องนี้มาใช้เทศน์

3.2 ตำนานพระแก้วดอนเต้า โดยได้ศึกษาเนื้อหาของวรรณกรรมจากคัมภีร์กระดาศ จากธาราทองการพิมพ์ เรื่อง *ธรรมตำนาน พระแก้วดอนเต้า*

3.3 การปาฐกถาธรรม ศึกษาจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์และการสังเกตการณ์การ แสดงพระธรรมเทศนาในพิธีศพ

4. ศึกษาด้วยวิธีสังเกตการณ์ในพิธีศพแบบล้านนา และสัมภาษณ์วิทยากรซึ่งเป็นผู้ใช้ วรรณกรรมในพิธีกรรม ได้แก่

พระมหาสุภชัย สุทธิญาโณ วัดสุพรรณรังสี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

พระครูสถิตจิตตสังวร (เสถียร คำเกตุ) วัดนางข้าวน้อยเหนือ อำเภอป่าซาง จังหวัด ลำพูน

พระอธิการบุญธรรม ธรรมวโร วัดนันทาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการค้นคว้าและดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลวรรณกรรมจากต้นฉบับใบลานเทียมและฉบับไมโครฟิล์ม แล้วนำมา ศึกษาวิเคราะห์ตามแนวการศึกษาวรรณกรรมด้านรูปแบบและเนื้อหา แนวคิดในการศึกษาจาก เอกสารหนังสือที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์พระสงฆ์และผู้รู้

2. เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยจะเข้าไปสังเกตการณ์ในพิธีศพที่พระสงฆ์ผู้เป็นวิทยากร รับนิมนต์ไปเทศน์ในงานนั้น เพื่อทราบกรรมวิธีที่ปรากฏจริง รวมทั้งจะได้สัมผัสกับเจ้าภาพกับ ชาวบ้านผู้มาร่วมงาน ในเรื่องแนวคิดและวิธีการจัดการภายในงาน คำนึงความเชื่อเกี่ยวกับ วรรณกรรมและพิธีกรรม

3. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด

4. สรุปผลการศึกษา

5. เรียบเรียงและนำเสนอผลการศึกษา

สถานที่ที่ใช้ในการวิจัย

1. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2. ห้องสมุด คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

3. สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

4. อาคารเรือนเดิม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

5. บริเวณที่มีการจัดพิธีศพแบบล้านนา ไม่เจาะจงโดยถือเอาตามสถานที่ที่วิทยากร ได้รับนิมนต์ไปเทศน์-สวด

6. สถานที่ทำงานและที่พักของวิทยากร ผู้รู้ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา